

11. Олейник А.Н. Институциональная экономика : учебное пособие / Олейник А.Н. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 416 с.
12. Концепції невизначеності і ризиків підприємства в інституціональній теорії / К. Штайльман, В. Хартман та ін. // Економічна енциклопедія : у 3 т. К. : Академія 2001. – Т. 2. – 848 с.
13. Ерохина Е.А. Теория экономического развития: системно-синергетический поход [Электронный ресурс] / Е.А. Ерохина. – Казань, 2000 г. – Режим доступа : <http://economics.com.ua/lib/detail.php?cat=1&rub=2&id=120>.
14. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии / Хакен Г. – Москва-Ижевск : Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.
15. Лоскутов А.Ю., Михайлов А.С. Введение в синергетику / А.Ю. Лоскутов, А.С. Михайлов. – М. : Наука, 1990. – 272 с.
16. Князева Е.Н. Основания синергетики: Режимы с обострением, самоорганизация, темпомиры / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – СПб. : Алетей, 2002. – 414 с.
17. Болдачев А.В. Новації. Суждения в русле эволюционной парадигмы / Болдачев А.В. – СПб. : Изд-во Санкт.-Петербур. ун-та, 2007. – 256 с.
18. Хакен Г. Информация и самоорганизация / Хакен Г. – М. : "Мир", 1991. – 240 с.
19. Пугачова О. Складність і взаємозалежність як виклик сучасності / О. Пугачова // Формування ринкових відносин в Україні : Збірник наукових праць Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економіки України. – К., 2010. – № 2 (105) – С. 3–6.
20. Кочубей Н.В. Синергетические концепты и нелинейные контексты : монографія / Н.В. Кочубей. – Суми : Университетская книга, 2009. – 236 с.
21. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV / Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.

Надійшла 16.10.2011

УДК 338

Л. Г. ОЛЕЙНИКОВА

ДНУ «Академія фінансового управління» Міністерства фінансів України

СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ ДЕТИНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми детінізації економіки України. Досліджено міжнародний досвід створення умов для детінізації економіки. Визначено основні умови зменшення тіньового сектору економіки в Україні та напрями впровадження в практичну діяльність реформ податкового законодавства в Україні.

Ukraine's economic problems of de-shadowing are considered. The international experience of de-shadowing conditions in the economy are investigated. Basic conditions of Ukrainian economic shadow sector reduction and ways of tax reform implementation are defined.

Ключові слова: податки, Податковий кодекс, детінізація економіки, легалізація доходів та майна, конкурентоспроможність, інвестиції, реформа податкового законодавства.

Постановка проблеми. В Україні поза межами правового поля накопичено значний інвестиційний потенціал. Політика держави в сфері оподаткування є одним з ефективних інструментів стимулювання економічного зростання та зменшення тіньового сектору економіки, можливості застосування якого досліджено в даній статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний вклад в дослідження фінансової системи та оподаткування внесли такі зарубіжні вчені, як С. Хант, Ф. фон Хайек, П. Кругман, М. Портер, А. Аткінсон, Е. Ауриол, Д. Стігліц та інші. Проблеми оподаткування розробляються також відомими українськими та російськими вченими: Я. Базилюк, І. Майбуров, В. Бризгалін, В. Геєць, А. Соколовська, Т. Сфіменко та іншими.

Виклад основного матеріалу. Розпочаті в Україні економічні реформи, серед яких бюджетна та податкова, дають усі можливості для побудови якісно нової системи економічних відносин, які відповідають вимогам часу та очікуванням суспільства. Початком податкової реформи стало прийняття Верховною Радою України Податкового кодексу. Стратегічний нормативний документ, який є правовою основою державної податкової політики, був створений як продукт компромісу між інтересами громадян, держави та бізнесу.

В Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки "Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава" визначено за необхідне більш ефективно використовувати податкові важелі регулювання національної економіки для підтримки її конкурентоспроможності, прискорення структурних перетворень.

В Україні, за різними оцінками, 40–50% ВВП знаходиться в тіні. За експертними оцінками фахівців МВС РФ, близько 70% доходів, отриманих незаконним шляхом, вкладаються в даний час у підприємницьку діяльність і 15% витрачаються на придбання нерухомості та іншого майна [1]. При цьому до 80 % тіньових

капіталів створюється завдяки вчиненню умисного ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України), що негативно впливає як на формування доходної частини державного бюджету, так і на обсяги ВВП. Кошти, отримані в результаті ухилення від оподаткування, є незаконними, а уникнення оподаткування є таким же суспільно небезпечним діянням, як й інші кримінальні злочини.

Тому на сьогоднішній день, саме криміналізація економіки визначається експертами як один із основних факторів, що стримує темпи розвитку України, створює можливості для подальшого поширення корупції, вчинення інших правопорушень. Значний обсяг тіньового сектору економіки нівелює реформування податкової системи через відсутність реакції економічних суб'єктів на зниження ставок основних податків та удосконалення процедур адміністрування. На фоні зниження ставок податків, що впроваджено Податковим кодексом України, не відбувається розширення бази оподаткування та збільшення долі суб'єктів, що працюють у правовому полі. Значна криміналізація економічної діяльності гальмує підвищення конкурентоспроможності податкової системи країни та консервує соціально-економічний розвиток суспільства. Формування податкової культури громадян та суб'єктів господарювання, зростання частки суб'єктів, що добровільно сплачують податки можливе лише у правовому полі.

Під час дефіциту інвестиційних ресурсів у реальний сектор економіки, приховані від оподаткування доходи можуть стати потужним інвестиційним важелем, залучення якого потребує врахування певних умов.

Світова економічна криза загострила багато проблем, що існують в Україні: необхідність залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку для відновлення темпів її структурної перебудови; підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг на внутрішніх та зовнішніх ринках; стабілізація державного бюджету, що супроводжується зростанням сукупного боргу; дерегуляція підприємницького середовища; значний рівень тінізації економіки; низька активність підприємницьких структур щодо розвитку власного бізнесу.

З метою вирішення вищезазначених проблем, а також реалізації завдань реформування податкової системи, визначених Президентом України у Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки, за необхідне вважаємо проведення в Україні податкової легалізації. Застосування такого інструменту також створить умови для детінізації економіки. Легалізація не є винятковим інструментом подолання значного тіньового сектору, однак, є невід'ємною складовою загальною політики держави.

Програмою економічних реформ передбачено введення можливості застосування непрямих методів управління податковими ризиками й оцінювання відповідності податкових зобов'язань платників податків їх реальному доходу. Проведення легалізації доходів має передувати введенню жорстких методів контролю, передбачених Програмою економічних реформ.

Необхідно надати можливість юридичним та фізичним особам легалізувати активи, набуті поза межами правового поля, та використовувати їх для розвитку власного виробництва, виконання робіт, послуг в правовому полі. Реалізація такої процедури дозволить перевести доходи та майно з яких не сплачені податки у сферу легальної економічної діяльності та сприятиме тому, що приховані доходи почнуть «працювати» на економіку країни.

Застосування процедури легалізації доходів та майна суб'єктів оподаткування є дискусійним та має як свої позитивні сторони, так і негативні, вплив яких потрібно буде обмежувати засобами державного регулювання.

Легалізацію активів планує провести не лише Україна, а тому можливе виникнення конкуренції за вивезені активи, обсяг яких у світі є значним. Тому, важливим є не лише ефективне проведення легалізації активів в Україні, але і створення сприятливих умов для репатріації українських активів, що розміщені за межами країни. Основним завданням легалізації тіньових доходів є створення умов, за яких вивезені з України раніше активи повернулися б в межах правового поля та вкладалися в розвиток бізнесу в Україні.

Залучення в економіку капіталів, прихованих від оподаткування, в тому числі вивезених з України, може відбуватися за допомогою надання суб'єктам легалізації можливості декларувати ці активи в спрощеному порядку, звільнивши суб'єктів легалізації від відповідальності за вчинені раніше правопорушення (некримінального характеру), пов'язані з ухиленням від сплати податків, порушенням валютного і митного законодавства.

Податкова легалізація зовсім не означає звичайного списання боргів перед державою, це, скоріше, пропозиція з боку уряду певним категоріям неплатників погасити свою прострочену заборгованість по податках в обмін на відміну покарання (адміністративного, кримінального), яке могло б бути застосовано за їх несплату. Однак, таке покарання обов'язково наступить, якщо пропозицією не скористатися.

Починаючи з 2001 року в Україні відбувалися неодноразові спроби провести легалізацію доходів, отриманих з порушенням податкового, митного законодавства та законодавства з валютного регулювання, однак жодного разу прийняття відповідних нормативних актів не було підтримано.

Серед країн, які проводили заходи з легалізації коштів та майна, є Бельгія, Німеччина, Казахстан, Ірландія, Італія, Філіппіни, Індія, Пакистан, Франція, Росія та інші. При цьому, даний захід не виправдав очікування в Росії, Грузії та Німеччині. Вдалими прикладами проведення легалізації є Індія, Італія, Бельгія.

Бельгійський закон про амністію капіталу, що було введено в дію у 2004 році, передбачав, що протягом року бельгійці (лише фізичні особи) зможуть легалізувати кошти, отримані від інвестицій за

межами Бельгії та з яких не було сплачено податки. Закон передбачав можливість задекларувати такі кошти, не ввозячи їх в Європу і сплатити податок за ставкою 9 %, або інвестувати їх у ЄС не менш ніж на три роки і у цьому випадку сплатити податок за зниженою ставкою 6 %. Державою натомість було гарантовано, що суб'єкти легалізації не зазнають кримінального переслідування [2].

Уряд Німеччини, прийнявши у 2003 р. рішення про податкову амністію, пообіцяв усім громадянам, які легалізують тіньові кошти, не починати проти них звичайних заходів кримінального переслідування, за умови добровільного декларування прихованих прибутків. Процедура легалізації була розрахована на рік та півроку передбачала сплату громадянами (фізичними особами) сплату податку з задекларованих сум у розмірі 25%. По закінченню цього строку ставка податку збільшувалася до 35% та діяла ще півроку. Дія амністії припинилася, а податкові органи Німеччини посилили роботу з виявлення несумлінних платників. Однак, замість очікуваних 5 млрд. євро., до бюджету надійшло лише 1,5 млрд євро[3].

Амністія капіталів, що проводилася у Казахстані у 2004 році, мала наступні особливості: короткий термін процедури – період легалізації складав 30 календарних днів; громадяни Казахстану мали зарахувати легалізовані кошти на спеціальні рахунки без права розпорядження ними до наступного дня після закінчення періоду легалізації; ставка податку на легалізовані активи встановлювалася на рівні 10 %; закон не поширювався на випадки легалізації коштів, отриманих в результаті корупційних правопорушень і певних (перелічених у законі) злочинів, а також коштів, що належали іншим особам чи були отримані як кредити; банк, на спеціальні рахунки якого були внесені кошти, видавав суб'єктам легалізації офіційний документ, що вказував розмір внесеної суми і дату внесення і ці кошти не включались в оподатковуваний дохід; суб'єкти легалізації звільнялись від кримінальної та адміністративної відповідальності за незаконне зайняття підприємництвом, банківською діяльністю, ухилення від сплати податків. Досвід легалізації капіталів Казахстану є найбільш позитивним серед країн СНД, що проводять політику з детінізації економіки. Внаслідок цієї амністії було отримано майже в 500 млн дол. США [4]. Однак в порівнянні з обсягом дохідної частини бюджету Казахстану, що складає близько 11 млрд дол. США, залучені до бюджету кошти є незначними.

Невдалим є досвід проведення легалізації в Грузії, де ставка оподаткування на задекларовані доходи становила лише 1%, однак процедурою скористалося лише кілька осіб.

Дослідивши зарубіжний досвід проведення легалізації доходів та майна, було виділено найбільш суттєві фактори, що вплинули на успіх таких кампаній за кордоном.

Легалізації активів в країнах, що отримали позитивний фінансовий результат від її проведення, притаманні такі ознаки:

- податкова легалізація проводилася в рамках податкової реформи;
- активне інформаційне супроводження та масова роз'яснювальна робота серед потенційних суб'єктів легалізації;
- помірний розмір податку (плати) при легалізації активів;
- забезпечення достатніх гарантій з боку держави щодо визнання легалізованих активів та гарантій для уникнення адміністративного та кримінального переслідування;
- можливість легалізації коштів та майна надавалася лише фізичним особам – громадянам;
- посилення контрольних заходів та покарання за порушення податкового законодавства після закінчення амністії (наприклад, застосування непрямих методів контролю доходів шляхом аналізу витрат фізичних осіб, посилення відповідальності за ухилення від сплати податків);
- створення умов, за яких використовувати не легалізовані кошти складно та небезпечно через неминуче настання покарання.

Аналіз показав, що низькі ставки плати за легалізацію (встановлених або як податок, або як мита) є не єдиною умовою позитивного результату. Головними чинниками успішної кампанії з легалізації коштів та майна можна вважати забезпечення належних стимулів до легалізації тіньових доходів, достатні правові гарантії з боку держави, та невідворотність подальшого покарання за використання не легалізованих доходів.

В Україні умови легалізації коштів та майна мають бути ліберальними. Це дозволить нівелювати такі негативні явища, як недовіра до гарантій держави щодо визнання права власності на легалізоване майно та кошти, збереження таємниці, звільнення від відповідальності.

Суб'єктами легалізації мають бути як фізичні особи – громадяни України, так і юридичні особи – резиденти України. Віднесення до суб'єктів легалізації юридичних осіб є дискусійним. Поряд з цим, застосування до юридичних осіб процедури легалізації дозволить частину доходів від здійснення господарської діяльності, з яких не були сплачені податки, перевести в правове поле.

В європейських країнах суб'єктами легалізації були лише фізичні особи. Однак, рівень тінізації економіки в цих країнах є непорівнянним з Україною.

Об'єктами легалізації в Україні мають бути доходи та майно у розумінні законодавства України (кошти у національній та іноземній валюті як у готівковій, так і безготівковій формах; цінні папери; частки (паї) у майні юридичних осіб, інші майнові (речові) та немайнові права; рухоме та нерухоме майно), з яких не були сплачені податки і збори до бюджетів та внески до Пенсійного фонду України та фондів

загальнообов'язкового державного соціального страхування (з 8 липня 2010 року – єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування), в тому числі об'єкти власності, які знаходяться за межами митного кордону України і набуті у будь-який час до початку легалізації.

Поряд з цим, дискусійним є питання щодо місцезнаходження об'єктів власності, які легалізуються, а також щодо обов'язковості внесення готівкових коштів виключно в українські банки. Для того, аби легалізація була успішною, суб'єкт легалізації не повинен відчувати тиску щодо того, як і де мають знаходитися його активи. Позитивним є приклад Бельгії, Італії, Індії, де місцезнаходження не було жорстко регламентоване.

З метою залучення інвестицій в Україну, пропонується встановити ставки державного мита при легалізації активів, що знаходяться (або інвестовані) в Україні нижчими, ніж за легалізацію активів, що «працюють» за кордоном. Тому державне мито за отримання державного свідоцтва про легалізацію доходів та майна пропонується встановити диференційовано:

- за легалізацію доходів та майна, що знаходяться за межами України, стягується державне мито за ставкою 5 відсотків вартості об'єктів;
- за легалізацію доходів та майна, що знаходяться в Україні, стягується державне мито за ставкою 3 відсотки вартості об'єктів.

Об'єктами легалізації не можуть бути доходи та/або майно:

- що підпадають під дію Закону України, від 17.11.2010, № 2698-VI "Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму",

- отримані внаслідок діянь, які законодавством визначаються як тяжкі злочини проти основ національної безпеки України, життя, здоров'я та волі особи, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, крім того, вчинені у сфері обігу наркотичних засобів,

- отримані у вигляді хабара.

Дотримання зазначених умов є обов'язковим при проведенні процедури легалізації. Легалізація не має перетворюватися на «відмивання» коштів, що набулі злочинним шляхом. Легалізація направлена на можливість фізичним та юридичним особам легалізувати за певну плату активи, що набулі шляхом проведення доходів від підприємницької діяльності поза межами податкових правовідносин і не більше того.

Суб'єктам легалізації держава має надати відповідні гарантії, зокрема:

- звільнення фізичних та юридичних осіб від кримінальної, адміністративної та фінансової відповідальності за діяння, внаслідок яких вони набули власності на об'єкти легалізації, або отримали доходи, за рахунок яких такі об'єкти було придбано;

- звільнення від сплати всіх податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджетів та внесків до Пенсійного фонду України та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування (з 8 липня 2010 року – єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування), пені та застосування інших штрафних (фінансових) санкцій, визначених на момент декларування законодавством України (в тому числі, передбачених законодавством, пов'язаним з валютним регулюванням і валютним контролем), в частині задекларованих доходів та майна, крім сплати державного мита за отримання Державного свідоцтва про легалізацію задекларованих доходів та майна;

- визнання права власності на легалізовані доходи та майно, що зазначені у Державному свідоцтві про легалізацію задекларованих доходів та майна;

- забезпечення конфіденційності інформації, одержаної відповідними державними органами та їх посадовими особами, під час легалізації та інші гарантії.

Усвідомлюючи небезпеку реалізації в Україні такого ліберального сценарію легалізації, вважаємо за необхідне, в рамках реалізації Програми економічних реформ, запровадити одразу після закінчення процедури легалізації непрямі методи співставлення доходів та витрат суб'єктів оподаткування та «нульову декларацію». Запровадження цих механізмів в податковій системі України є найбільш дискусійними та гострими. Однак, можливість проводити співставлення доходів та витрат платників податків значно обмежить безкарне використання нелегалізованих доходів та майна після завершення легалізації. Непрямий метод контролю доходів та витрат застосовується на усій території Європейського Союзу. Особливо ефективно його застосовують в Німеччині, Франції, Бельгії, Австрії, Швеції, тобто в країнах з традиційно низьким рівнем тіньового сектору. Навіть в Російській Федерації неможливо придбати автомобіль без підтвердження легальності доходів на таке придбання. В Україні законодавством не передбачено можливість ставити запитання про походження коштів, за які придбається майно, що не сприяє зменшенню тіньового сектору економіки.

Однією з умов ефективного застосування непрямих методів аналізу доходів та витрат є також впровадження «нульової декларації» починаючи з року, в якому закінчується процедура легалізації (наприклад, подача такої декларації у 2013 році за 2012 рік) усіма суб'єктами-платниками податків з урахуванням легалізованих активів.

«Нульова» декларація дозволить встановити «точку відліку» активів громадян для подальшого

застосування непрямих методів та контролю приросту активів. Однак, таке декларування має стосуватися усіх суб'єктів-платників податку, а не лише тих, хто скористається процедурою легалізації.

Нормативна база легалізації доходів громадян на даний час відсутня.

Реалізація процедури легалізації потребуватиме змін не лише до Податкового кодексу України, але і до Кримінально-процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Декрету Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 року № 7-93 "Про державне мито", Закону України "Про банки і банківську діяльність", Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", Закону України "Про приватизацію державного майна", що мають забезпечувати права та гарантії суб'єкту легалізації.

Висновки. Проведення легалізації доходів юридичних та фізичних осіб сприятиме залученню інвестицій, створенню цивілізованих умов реалізації в Україні права на підприємницьку діяльність, поверненню доходів громадян і юридичних осіб у правове поле, зниженню злочинності, корупції і відповідному зменшенню тіньового сектору економіки.

Література

1. Соловьев И.Н. О противодействии легализации доходов, полученных преступным путем / И.Н. Соловьев // Ежемесячный журнал Федеральной налоговой службы РФ «Налоговый вестник». – № 4. – 2005.
2. Барановський О. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні / О. Барановський // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 2. – С. 2–13.
3. Барановський О. Проблеми власності та легалізації капіталів і доходів в Україні / О. Барановський // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 2. – С. 16.
4. Проблеми перерозподілу власності та легалізації тіньових капіталів в Україні: Матеріали до Фахової дискусії. – К. : Центр Разумкова, 2004. – С. 30–31.

Надійшла 25.10.2011

УДК 330.131.7

Ю. О. ПЛОНСЬКА

Одеський національний політехнічний університет

РОЗРОБКА АЛГОРИТМУ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті обґрунтовано необхідність врахування стадії життєвого циклу підприємства у процесі управління ризиками підприємства. Представлено алгоритм управління ризиками промислового підприємства з урахуванням стадії життєвого циклу, на якій воно перебуває.

In the paper necessity of including the analysis of the enterprise life cycle in process of risk management at the enterprise is proved. The stages of algorithm of management of the risks are offered.

Ключові слова: управління ризиками, алгоритм, процес, життєвий цикл підприємства.

Постановка проблеми. Кожне підприємство у процесі здійснення своєї діяльності стикається з різноманітними ризиками, тому для ефективного розвитку підприємства, досягнення ним запланованих цілей, а також для збереження економічної стійкості підприємства ризиками необхідно управляти. Зміст управління ризиками підприємства полягає у ідентифікації його критичних ризиків, їхній оцінці, у виборі та реалізації методів їхнього зниження чи усунення.

Здійснюючи управління ризиками підприємства, необхідно керуватися, у першу чергу, принципом корисності, суть якого у тому, що можливість використання обраного методу управління повинна бути порівнянною з корисністю отриманих результатів та коштами, необхідними для здійснення заходів з управління. Підприємство стикається з великою різноманітністю ризиків, і немає необхідності їх всі контролювати, оскільки це потребує значних зусиль та коштів, та й врахувати всі ризики неможливо. Саме знання стадії життєвого циклу, на якій знаходиться підприємство надає чимало корисної інформації про типові проблеми, типові ризики, заходи щодо недопущення та нейтралізації криз, інструменти оптимізації діяльності тощо, що є характерними для цієї стадії [1]. Знання етапів життєвого циклу дозволяє з високою вірогідністю прогнозувати розвиток підприємства, а також визначати критичні точки розвитку, в яких зростає рівень ризику. Виходячи з цього, пропонуємо управляти ризиками промислового підприємства, виходячи зі стадії життєвого циклу, на якій воно перебуває.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз зарубіжних і вітчизняних джерел показав наявність досить одноставного підходу щодо змісту процесу управління ризиками. Більшість науковців виділяють наступні етапи процесу управління ризиками: ідентифікація ризиків, кількісна і якісна оцінка ідентифікованих ризиків, вибір та реалізація методів впливу на ризик. Етап контролю за реалізацією управління ризиками та оцінка результатів управління [2], на думку автора, також має бути невід'ємною